

24. Черпінський М. Основні віхи діяльності товариства “Взаємна поміч українського вчителства (1905–1939)” / М. Черпінський // Матеріали Всеукр. наук. конф. [“Діяльність товариства «Взаємна поміч українського вчителства»”]. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 93–115.
25. Шологон Л. Джерела з історії театрального життя українців Галичини (1848–1914 рр.) / Л. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 16. – С. 101–111.
26. Шологон Л. Статути громадських організацій як джерело з історії національно-культурного руху українців Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. Шологон // Галичина. – 2012. – С. 474–483.
27. Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” 1881–1939 / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом Т-ва “Рідна школа”, 1931. – 267 с.

В статтє сделан анализ уставов украинских народовских обществ Галиции 60-х гг. XIX – начала XX вв. Они позволяют выяснитъ важнейшие организационные основы деятельности культурно-образовательных, педагогических и художественных общественных объединений. В целом исследование уставов народовских обществ позволяет утверждать, что они заложили эффективный механизм для реализации задач, которые каждая из общественных организаций пыталась воплотить в жизнь.

Ключевые слова: Галиция, народнические общества, уставы.

The article analyzes the statutes populist Ukrainian Galician companies 60's of the XIX – early XX century. They allow you to find out the most important organizational principles of cultural and educational activities, educational and artistic associations. In general, research statutes populist societies suggests that they laid an effective mechanism for the implementation of the tasks that each of ngos trying to implement.

Keywords: Galicia, populist society, statutes.

УДК 9.4(477):331.556.46 “1891–1905”

ББК 63.3 (4 Укр) 52

Святослав Ластовецький

ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО КАНАДСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ КВЕБЕК (1891–1905 рр.)

У статті досліджено перший етап еміграції українців до канадської провінції Квебек, проаналізовано комплекс причинно-наслідкових зв'язків, які призвели до цього процесу. Паралельно зроблено спробу встановити можливість перебування українців у Канаді до 1891 року, тобто першого задокументованого випадку відвідин вихідцями з українських земель цієї країни. На основі архівних матеріалів та історіографічних видань встановлено точну кількість перших українців Квебеку, їх громадську й професійну діяльність, труднощі в розбудові рідної церкви та взаємовідносини з місцевою владою.

Ключові слова: еміграція, переселення, організація, розвиток, періодика, духовність, ментальність.

Друга половина XIX ст. стала знаковим періодом української історії не тільки через перехід національного руху до етапу політизації та висунення чітких національних вимог, а й завдяки якісно новому явищу – масовій еміграції українців до Північної Америки. Поняття еміграції на той час не було новим для українського народу, а особливо для його політичної еліти. Достатньо згадати лише мазепинську еміграцію початку XVIII ст. або масове економічне переселення українського селянства на Кубань, Південний Сибір чи Північний Кавказ упродовж усього XIX ст. Однак усі ці явища, хоч і мали закономірний, тяглісний характер, та відзначалися незрівнянно меншим впливом на формування національної ментальності, а згодом і боротьби за українську державність у XX ст., аніж результат масового переселення українців до США й Канади.

Усталеною думкою в історичній науці вважається, що першими українцями, які вступили на канадську землю, були Василь Єслиняк та Іван Пилипів, обидва уродженці села Небилів. На користь цієї тези свідчить ряд документів в Україні та численні розповіді перших українських емігрантів до Канади. З приїздом цих двох піонерів 7 вересня 1891 року до Монреаля й розпочинається справжня історія української діспори. Як радянська, так і сучасна вітчизняна історіографія мало цікавилася питанням про можли-

вість відвідин вихідцями з території сучасної України Північної Америки до 70-х рр. XIX ст., тобто початком заселення ними США, а згодом Канади. Значно більший інтерес до цієї проблеми виявили українські діаспорні дослідники, які критичніше поставилися до аналізу доступних їм документів і переказів перших емігрантів.

Серед багатьох різних гіпотез, теорій і здогадів про те, хто перший з українців прибув на Північно-Американський континент, а пізніше до Канади, найбільш революційну теорію висунув українсько-канадський дослідник Олександр Луговий. Він вважав, що русичі разом з норманами відвідували Америку ще задовго до Колумба [9, с.23–46]. При цьому автор посилається на твердження І.Крип'якевича, який поєднує походи норманів і давніх русичів, а інколи взагалі ототожнює їх [6, с.12–15]. Тобто мова йде лише про здогадки, які базуються скоріше на теоретичних домислах. Окремі, незадокументовані факти присутності предків сучасних українців на території Канади могли бути, однак системного характеру мати вони не могли.

Наступний період можливої появи наших предків у Північній Америці пов'язують з кінцем XVI – початком XVII ст. Відомо, що в 1603 році територією України подорожував капітан Джон Сміт, який став засновником першої англійської колонії в штаті Вірджинія. Нам не відома мета візиту Дж.Сміта до тогочасної України, однак у списку прибулих у Джеймстаун прізвищ його екіпажу міститься й декілька українських. Серед них зазначається прізвище В.Богуна, відомого лікаря й хірурга [10, с.56–59]. Проте слід зазначити, що воно було поширене й серед англійців, тому робити якісь висновки із цього приводу, на наш погляд, зарано.

Достеменно відомо, що серед офіцерського корпусу колоніальної армії Джорджа Вашингтона містилися й прізвища давньоукраїнського походження – Немирич, Садовський, Грабовський [8, с.35]. Цілком можливо, що всі вони були нащадками вихідців з території сучасної України, які до цього проживали в Англії, як брати Немиричі, які в XVII ст. були студентами Оксфорда [7, с.55]. Отже, дослідники перших українських колоністів Північної Америки вважають, що цілком реальною є поява українських емігрантів на території США не з території власне українських земель, а з держав Західної Європи.

У 1952 р. професор Монреальського університету Юрій Русов опублікував статтю “Знахідка власноручного листа Богдана Хмельницького в Канаді”, де висунув тезу про можливість прибуття перших вихідців з України в Канаду ще в кінці XVIII століття [11, с.17]. При цьому Ю.Русов опирається на документ, подарований йому відомим українським ученим кінця XIX – початку XX ст. Федором Вовком, у якому йдеться про переселення до Канади Шевальє Яроша, представника козацької старшини, який переховувався від переслідувань Катерини II. Стверджувати про достовірність цього факту сьогодні неможливо, на жаль, сам документ, який підтверджує його, до нас не дійшов.

Ще одну цікаву думку щодо можливості перебування українців – русинів у Канаді на початку XIX ст. висунув Степан Гевак у своїй статті “Про першого українця на канадській землі”, яка вийшла в 1965 році в Гамільтоні, провінція Онтаріо [15, с.23–37]. У ній автор доводить, що під час американо-англо-канадської війни 1812–1814 рр. капітаном на одному з канадських суден служив виходець з України Іван Стрільбицький [16, с.101]. Однак джерельна база, на яку посилається Степан Гевак, видається вкрай сумнівною, документального підтвердження цьому факту немає, тому вважати Стрільбицького українським першовідкривачем Канади неможливо.

У 1817 році в канадській провінції Манітоба з'являються ветерани найманих швейцарських військових загонів, що воювали в Європі на боці Наполеона, потрапили в полон до англійців й упродовж 1812–1814 рр. були вивезені останніми до Канади [14, с.22–25]. За прізвищами своїх командирів ці загоны часто називали “демеронами” або ж “девотевільцями”. Серед них було чимало польських добровольців Р.Домбровського, більша частина з яких походила з етнічних українських земель. Видатний українсько-

канадський історик, професор права, а згодом перший міністр українського походження, який працював в уряді Дюфенбейкера, Павло Юзик вважає, що якнайменше троє з демеронських загонів Андрій Янковський, Михайло Камінський та Іван Васильківський були вихідцями з території тогочасної України [13, с.44–47].

Це твердження підтримав один з найвидатніших дослідників українців Канади Михайло Марунчак. Він наголошував на беззаперечному східнослов'янському походженні частини прізвищ швейцарських найманців [7, с.36]. На початку 90-х рр. ХХ ст. український діаспорний дослідник Олександр Роїк у результаті опрацювання Державного архіву в Оттаві дійшов висновку, що серед “демеронських” найманців дев'ятеро були зі Станиславова (Іван Христовський, Матей Гарчук, Іван Єжанович, Данило Косолиць, Матей Копер, Теодор Гринько, Роман Александер, Петро Шубачек, Яків Шиманський), дев'ятеро – з Тернополя, семеро – зі Львова, по троє – зі Самбора, Нового Санча, Сянока, по двоє – з Бродів, Володимира-Волинського, Белзу, Стрия, Перемишля, із Засяння, Коломиї, Заліщиків, Києва, Бережан, Бердичева, Жукова, Чернігова, Калуша, Заболотова, Замостя, Коропця, Ярослава, Сокаля, Житомира, Якубович, Мостиська, Комарна, Брест-Литовського, Завихвоста, Щурова – по одному. Усі вони, без сумніву, були вихідцями з тогочасних українських земель як за місцем народження, так і за етнічною приналежністю [8, с.55–59]. Історія цього полку, який, за свідченням “Квебецької газети” від 10 червня 1813 р., налічував понад 1 600 чоловік, розпочалася з провінції Квебек, оскільки обидва кораблі, що перевозили найманців – “Ann” і “Canada”, пришвартувалися в порту міста Квебек. За різними підрахунками, українців – русинів на борту цих кораблів було близько сотні, з них майже 20–25 чоловік загинуло в ході американо-канадської війни 1812–1814 рр., решта – розселилася в межах провінцій Онтаріо, Манітоба, Саскачеван і в долині річки св. Франца (сьогоднішній Квебек) [14, с.54].

У будь-якому разі масове заселення українцями Канади розпочалося з Квебеку. Відомо, що В.Єлиняк й І.Пилипів перед тим, як рушити далі на Захід, близько трьох місяців провели в Монреалі. Невідомо, чому вони не залишилися тут на довше. Найімовірніше, що Захід Канади у свідомості перших українських емігрантів уявлявся землею “обітованою”, тому залишатися в більш промисловому на той час Квебеці українські селяни не хотіли. Ще однією вагомою підставою для руху в західні провінції була політика канадського уряду, спрямована на заселення прерій Манітоби, Саскачевану й Альберти. Агітація щодо переїзду саме туди розпочиналася ще задовго до приїзду емігрантів у Канаду. В українських періодичних виданнях “Діло”, “Зоря”, “Свобода” і деяких інших на кошти канадських агентів та з контролю “Просвіти” регулярно виходили статті, які мали швидше рекламний характер і заохочували селян до переїзду в Канаду [5]. Хоча були й спроби більш зваженої точки зору на канадську реальність. Зокрема, доктор Осип Олесків підготував статтю “Про вільні землі”, у якій дослідив природно-географічні умови Канади, дотаційну політику тамтешнього уряду щодо емігрантів і недвозначно закликав галичан урахувати все перед тим, як переїхати до цієї далекої країни [2].

Іван Пилипів у 1932 році згадував, що поштовою до його переїзду до Канади було безземелля та відсутність постійного заробітку. Про цю далеку країну він уперше почув від німців, які жили в Небилові й мали родичів у Канаді. Для того, щоб здійснити далеку подорож, І.Пилипів продав усю свою землю, таким чином він назбирав 600 ринських, тоді як В.Єлиняк мав 190. Цікаво, що з початку разом із В.Єлиняком та І.Пилипівим виїхати до Канади мав бажання також Юрій Паніщак, який змушений був покинути емігрантів уже в Польщі, оскільки мав лише 120 ринських, чого, очевидно, було замало [3, с.34–41].

Шлях, який перші емігранти змушені були зробити для того, щоб дістатися до Канади, був доволі тяжким. Слід вважати, що маршрут, прокладений селянами з Небилова, був популярним і серед інших галичан. Починався він у випадку з В.Єлиняком та І.Пилипівим у Стрию, хоча надалі це могло бути будь-яке місто Галичини, яке мало

пряме залізничне сполучення з Перемишлем. Потім рух українських емігрантів продовжувався до Освенцима, де всі вони проходили перевірку необхідних для виїзду за межі Австро-Угорщини документів. Останнім пунктом сухопутної подорожі був німецький Гамбург, після якого розпочиналася тривала морська подорож аж до самих берегів Канади [3, с.10–11].

Після реєстрації та перевірки документів канадською міграційною службою новоприбулим колоністам дозволялося придбати земельну ділянку. Вартість її була символічною – 10 канадських доларів за наділ у 40 гектарів. Часто уряд надавав землю в кредит або передавав її в користування на безоплатній основі [3, с.13].

Загальна малоосвіченість і надмірна довірливість галицьких селян нерідко призводили до негативних наслідків. Вони попадали під вплив фальшивих продавців землі чи торговців неіснуючими облігаціями, міняли свої заощадження за безцінь або, не знаючи англійської мови, підписувалися під кабальними договорами. Нестерпними були й умови перевезення галицького селянства з європейських портів до Канади. Здійснювалося воно, як правило, старими торговими суднами й тривало близько місяця. До сьогодні немає жодної навіть приблизної статистики, скільки українців за таких умов загинуло в дорозі. Відомо, що в 1912 році після затоплення торгового судна “Волтурна” з’ясувалося, що на його борту було близько 80 галицьких селян [4].

Першими українцями, які залишилися в Монреалі, були брати Іван і Степан Тюхтії, прибуття яких зазначено різними роками. В одних джерелах указується 1899 р., в інших – 1902 р. Пізніше зустрічаємо й інші прізвища – Йосифа Сузанського, Якова Випрука, Микити Бучковського.

Після перших поселенців кількість українців у Квебеку почала стрімко зростати. Добре розвинений у промисловому плані Монреаль на початку ХХ ст. був найбільшим містом не лише квебекської провінції, а й усієї Канади, однак українцям спершу дозволялося заселяти виключно одну частину мегаполіса – Понт Сент Чарльз. Однак одразу ж після приїзду українцям, як й іншим національностям, надавалися й усі громадянські права. За свідченнями Михайла Цітильського, який разом із сім’єю прибув до Монреаля в 1904 р., насамперед емігрантам належало пройти державний митний контроль, медичний і поліцейський огляд, після цього кожен новий канадець отримував карту жителя та пропозиції щодо роботи. Цікаво, що новоприбулим емігрантам пропонувалося служити в канадській армії, але така перспектива галицьких селян майже не цікавила [17, с.22–35]. Як вважає українсько-канадський дослідник Ярема Калєбай, добре ставлення квебекців до новоприбулих емігрантів не було випадковим. Слід урахувати, що Квебек – єдина провінція Канади, де переважну частину населення становлять потомки французьких колоністів, а вся історія Канади аж до наших днів – це протистояння між нащадками англійців і французів. За таких умов квебекський провінційний уряд робив усе можливе для того, щоб новоприбулі емігранти прихильно ставилися до їхньої політики [17, с.11–12]. Із цією думкою важко не погодитися, однак відносини між українськими емігрантами й квебекськими чиновниками від початку склалися вкрай напружено. Особливе непорозуміння стосувалося конфесійної належності, оскільки католицькі клерикали Монреаля й околиць нічого не хотіли чути про окрему греко-католицьку українську парафію, яка також підпорядковувалася Риму [5].

На початку ХХ ст. кількість українців у провінції Квебек стрімко зростала. Це поставило перед необхідністю новоприбулим емігрантам створювати власні організації, основною метою діяльності яких стало представлення українців та їхніх інтересів перед місцевою владою, а також збереження власної самобутньої культури й ідентичності. Перша така організація виникла в Монреалі в 1902 р. під назвою “Міський клуб українців в Монреалі”, який проіснував до 1930 р. Поряд з представницьким характером організація займалася й суто практичними питаннями, такими як допомога у вивченні французької чи англійської мови, пошук квартир і місця праці для новоприбулих емігрантів

та інше. У 1903 р. з ініціативи Петра Ганевича створюється “Товариство опіки поселенців” – організація, метою діяльності якої був пошук можливості для створення власної української парафії. Стараннями товариства в 1907 р. постійні богослужіння українською мовою в Монреалі почав проводити отець Навтратій Крижанівський [1]. Діяльність перших українських товариств саме такого характеру була вкрай важливою. Сам факт їхнього існування засвідчив бажання перших емігрантів зберегти свою ідентичність, унеможливити їх асиміляцію з рештою емігрантського світу Канади. Ці заходи були надзвичайно дієвими й дозволили існуванню українського згромадження надалі.

У 1903 р. виникла організація “Самопоміч”, яка являла собою, по суті, страхову компанію, однак мала також і благодійний характер, часто допомагала сиротам і вдовам, за що отримувала дотації від місцевого бюджету [2]. Окрім цього, члени товариства активно включилися в роботу з організації першого греко-католицького храму Монреалю. Вони виступили відвертими противниками протестантських течій, що ширилися на той час серед емігрантів – вихідців з українських земель. Того ж року було засновано “Товариство опіки поселенців”, яке згодом злилося із “Самопоміччю”.

Логічним завершенням організаційного етапу розвитку громадського життя перших вихідців з України, які оселилися в Квебеку, слід вважати заснування ними власного храму. У вересні 1910 р. Монреаль з робочим візитом відвідав митрополит Андрей Шептицький. Разом з ним до найбільшого квебекського міста прибув єпископ українців США Солтер Олтинський [5]. У церкві Сен-Венсан-де Поль вони відправили Архієрейську службу й організували перше велике зібрання греко-католиків Квебеку. Митрополит А.Шептицький залишив чіткі настанови та відчутну фінансову допомогу, що дозволило вже весною 1911 р. заснувати в Монреалі парафію святого архістратига Михаїла – перший духовний осередок тамтешніх українців [5].

Перший етап еміграції вихідців з етнічних українських земель до канадської провінції Квебек був надзвичайно складним. До сьогодні в історичній літературі немає чітко визначених хронологічних рамок початку цього процесу. Поряд із сміливими твердженнями окремих авторів про ймовірну появу українців – русичів у Канаді ще із XVII ст. масштабного характеру український еміграційний процес набирає наприкінці XIX ст. Початок заселення Канади, а разом і її квебекської провінції українцями, у першу чергу, пояснюється доволі складним економічним становищем на території українських земель, особливо на тій їхній частині, що належала Австро-Угорщині. Ліберальна позиція канадських урядовців, курс держави на приплив емігрантів зі Східної Європи досить швидко дали неабиякий позитивний результат. Колишня англійська колонія вже на початку XX ст. стала одним із світових лідерів з виробництва сільськогосподарської продукції й чи не найпершу роль тут зіграли саме українські селяни.

Для самих українців Канада, як і Квебек, стали не лише місцем реалізації їхніх виробничих потуг. З кількістю новоприбулих емігрантів зростала чисельність громадських, духовних, спортивних організацій української діаспори. Вихідці з України активно включилися в громадське життя Канади, частина з них стала урядовцями, науковцями, високопоставленими військовими чиновниками, зірками спорту. Усе це привело до можливості зародження й розвитку самобутнього українсько-канадського співробітництва, яке буде мати позитивні наслідки як для самої Канади, так і для боротьби за національну українську державність у XX ст.

1. Архів Союзу української молоді, відділ Монреаль.
2. Архів Українського національного об'єднання Канади, відділ Монреаль.
3. Державний архів в Оттаві.
4. Особистий архів о. Ігоря Куташа, настоятеля храму св. Михаїла в м. Монреаль.
5. Чумер В. Спомини про переживання перших українських переселенців у Канаді / Василь Чумер. – Едмонтон, 1942.
6. Крип'якевич І. Де джерела світогляду українців / Іван Крип'якевич // Ізеньвець. – 1954. – Ч. 5. – Жовтень-грудень.

7. Луговий О. (Безхатний). Діти степу. Повесть з життя українців в Канаді : у 2 ч. / Олександр Луговий (Безхатний). – Едмонтон, 1946. – 223 с.
8. Луців Ф. Д-р Вавро Богун / Федір Луців // Канадійський фермер. – 1952. – Ч. 9. – Вінніпег, 1964. – 2 берез. – С. 8–23.
9. Марунчак М. Студії до історії українців Канади / Михайло Марунчак. – УВАН у Канаді. – Вінніпег, 1964–1965. – Т. 1.
10. Роїк О. Чи були українці в Канаді перед 1891-им роком / Олександр Роїк // Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії. – УВАН у Канаді. – 1994. – № 8. – С. 15–93.
11. Русов Ю. Знахідка власноручного листа гетьмана Богдана Хмельницького в Канаді / Юрій Русов // Нові Дні: універсальний ілюстрований місячник. – 1952. – Ч. 27. – Квітень. – С. 15–20.
12. Haiman M. Slady Polskie w Ameryce Szkice Historyczne / Mieczyslaw Haiman. – Chicago, 1938.
13. Yuzyk P. Poles Among the De Meuron Soldiers in Papers read before the Historical and Scientific Society of Manitoba / Paul Yuzyk, Victor Turek. – 1955. – Series III. – № 9.
14. Turek V. Poles Among the De Meuron Soldiers, Historical and Scientific Society of Manitoba / Victor Turek. – Winnipeg, 1954. – Series III. – № 9.
15. Westman V. The Ukrainians in America, 1608–1975 Compiler and editor / Vladimir Westman // A Chronology and Fact Book. – Ethnic Chronology Series. – № 25. – 1976. – P. 1–18.
16. Luciw W. Ahapius Honcharenko and the Alaska Herad / Wasyl Luciw, Theodore Luciw. – Toronto, 1963. – 64 p.
17. Kalebay Y. La vie des Ukrainiens du Quebec / Yarema Kalebay. – Toronto, 1994.

В статье исследован первый этап эмиграции украинцев в канадской провинции Квебек, проанализирован комплекс причинно-следственных связей, которые привели к этому процессу. Параллельно сделана попытка установить возможность пребывания украинцев в Канаде до 1891 года, то есть первого задокументированного случая посещения выходцами из украинских земель этой страны. На основе архивных материалов и историографических изданий установлено точное количество первых украинцев в Квебеке, их общественную и профессиональную деятельность, трудности в развитии родной церкви и взаимоотношения с местными властями.

Ключевые слова: эмиграция, переселение, организация, развитие, периодика, духовность, ментальность.

In the article the first stage of Ukrainian immigration to the Canadian province of Quebec, complex analysis of cause-effect relationships that led to this process. Parallel attempts to establish the possibility of Ukrainian stay in Canada until 1891, that is, the first documented case of visits come from the Ukrainian lands of the country. Based on archival materials and publications historiographical set the exact amount of the first Ukrainian Quebec, their social and professional activities, the difficulties in building a church mother and the relationship with local authorities.

Keywords: emigration, migration, organization development, periodicals, spirituality and mentality.